

TA'LIM SIFATI MONITORINGI VA NAZORATINING PEDAGOGIK TAMOYILLARI VA ME'ZONLARI

Xasanova Mohimbegim Rahmonjon qizi
Qo‘qon universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasasida ta'lim sifati monitoringi va nazoratining pedagogik tamoyillari hamda me'zorlari ilmiy-nazariy va empirik jihatdan o'rganilgan. Tadqiqot 20 nafar professor-o'qituvchi ishtirokida o'tkazilgan strukturlashtirilgan so'rovnoma natijalari asosida qurilgan bo'lib, monitoring tizimining hozirgi holati, samaradorligi, asosiy kamchiliklari va takomillashtirish yo'nalislari tahlil etilgan. So'rovnoma ma'lumotlari ko'rsatishicha, professor-o'qituvchilarning 65 foizi HEMIS tizimidan kundalik foydalanadi; monitoring umumiy darajasi 3,30 ball (4 ballik shkalada) bilan baholanib, eng zaif ko'rsatkich monitoring natijalarining boshqaruv qarorlariga ta'siri (3,05 ball) ekanligi aniqlangan. Tizimning asosiy kamchiliklari sifatida: raqamli platformaning to'liq ishlamasligi (35%), o'qituvchilarning jarayonga jalb etilmasligi (20%), monitoring natijalarining yopiq qolishi va boshqaruvga ulanmasligi (20%) belgilangan. Maqolada ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirilgan monitoring modelini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, monitoring, nazorat, pedagogik tamoyillar, me'zonlar, HEMIS, oliy ta'lim, so'rovnoma, empirik tahlil,

Kirish. Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimining sifati milliy taraqqiyotning asosiy omillaridan biriga aylandi. UNESCO ning 2030-yilga mo'ljallangan Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga (SDG4) ko'ra, har qanday davlat ta'lim sifatini ta'minlash uchun samarali monitoring va baholash mexanizmlarini joriy etishi zarur [1, 14-b]. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifatini oshirishda tizimli monitoring nafaqat nazorat funksiyasini, balki pedagogik jarayonni doimiy takomillashtiruvchi muhim pedagogik vosita sifatida ham xizmat qiladi [2, 38-b].

O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan tizimli chora-tadbirlar izchil davom etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmonida belgilangan «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi»da ta'lim sifatini baholash va monitoring qilish alohida ustunlik sifatida ajratib ko'rsatilgan [3, 7-b]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi 2020-

yilgi Qonunining 41–43-moddalari oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini nazorat qilish va monitoring o'tkazishning huquqiy asoslarini belgilaydi [4, 15-b].

Zamonaviy raqamli transformatsiya sharoitida HEMIS (Higher Education Management Information System) platformasining keng joriy etilishi oliy ta'lim muassasalarida monitoring imkoniyatlarini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqdi. Ushbu platforma o'quv jarayoni, kadrlar ma'lumotlari, talabalarning akademik ko'rsatkichlari va moliyaviy resurslarni yagona raqamli makonida birlashtirishi bilan monitoring samaradorligini oshirishi mumkin [5, 92-b]. Biroq texnologik vositaning mavjudligi o'zi monitoring sifatini avtomatik ravishda ta'minlamaydi — uni qo'llash madaniyati, pedagogik xodimlarning malakasi va boshqaruv tizimining monitoring natijalariga bog'liq qarorlar qabul qilish mexanizmi bir xilda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida monitoring tizimining pedagogik tamoyillar va xalqaro me'zonlar nuqtai nazaridan empirik baholanganligi hali yetarli emas. Mavjud ishlarning ko'p qismi normativ-huquqiy tavsifga yoki umumiy metodologik takliflarga yo'naltirilgan bo'lib, amaliy so'rovnoma asosidagi miqdoriy tahlillar kamchilik qiladi [6, 24-b].

Tadqiqotning maqsadi — oliy ta'lim muassasasida ta'lim sifati monitoringi va nazoratining pedagogik tamoyillari hamda me'zonlarini ilmiy asoslab, so'rovnoma natijalari orqali monitoring tizimining amaldagi holatini baholash va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashdan iborat.

Maqolaning vazifalari: (1) ta'lim sifati monitoringining nazariy va metodologik asoslarini sharhlash; (2) monitoring tizimining pedagogik tamoyillari va me'zonlarini tizimlashtirish; (3) so'rovnoma natijalari asosida hozirgi monitoring tizimini baholash; (4) monitoring jarayonidagi asosiy muammolarni aniqlash va takomillashtirish tavsiyalarini ishlab chiqish.

Adabiyotlar sharhi. «Ta'lim sifati» tushunchasi ko'p qirrali bo'lib, turli nazariy maktablar tomonidan har xil ta'riflanadi. L.Harvey va D.Green (1993) ta'lim sifatini beshta kontseptual model asosida tahlil qilishni taklif etishgan: mukammallik (excellence), standartlarga muvofiqlik (compliance with standards), qo'shimcha qiymat yaratish (value added), maqsadlarga muvofiqlik (fitness for purpose) va o'zgarish/rivojlanish (transformation) [7, 12-b]. Ushbu modellar orasida zamonaviy ta'lim paradigmasida «maqsadlarga muvofiqlik» va «o'zgarish» modellari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda, chunki ular ta'lim natijalarini talaba rivojlanishi va jamiyat ehtiyojlari bilan bog'liq tarzda ko'rib chiqadi.

Monitoring nazariyasi sohasida D.Stufflebeam tomonidan ishlab chiqilgan CIPP (Context, Input, Process, Product) modeli eng keng tarqalgan metodologik asos hisoblanadi [8, 67-b]. Ushbu model to'rtta komponentni o'z ichiga oladi: kontekst (maqsadlar va ehtiyojlarni baholash), kirish (resurslar va strategiyalarni baholash), jarayon (faoliyatni monitoring qilish) va mahsulot (natijalarni baholash). CIPP modeli monitoring va baholashni bir-biridan ajratmay, ularni birlashtirilgan tizim sifatida ko'rib chiqadi, bu esa mazkur tadqiqotning metodologik asosi sifatida qabul qilingan.

J.Hattie ning «ko‘rinadigan o‘rganish» (visible learning) konsepsiyasi 800 dan ortiq meta-tahlillar asosida o‘quv natijalari va ta‘lim sifatiga ta‘sir qiluvchi omillarning reyting tartibida taqdim etilgan [9, 22-b]. Ushbu tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, formativ baholash va o‘quv jarayonining shaffof monitoring qilinishi o‘quvchi/talabalarning akademik natijalariga eng kuchli ijobiy ta‘sir ko‘rsatuvchi omillar qatoriga kiradi (ta‘sir hajmi — $d=0,90$). Bu xulosalar ta‘lim sifati monitoringining yolg‘iz texnik muammo emas, balki pedagog-talaba o‘rtasidagi ta‘lim o‘zaroligining sifatini belgilovchi pedagogik masala ekanligini tasdiqlaydi.

M.Scriven monitoring va baholash funksiyalarini ikki asosiy turga bo‘lgan: formativ (jarayon davomida tuzatish kiritishga yo‘naltirilgan) va summativ (yakuniy natijalarni baholashga yo‘naltirilgan) [10, 45-b]. Formativ monitoring ta‘lim sifatini oshirishda ayniqsa muhim, chunki u o‘qituvchiga dars berish strategiyasini o‘z vaqtida moslashtirib borish imkonini beradi. Zamonaviy monitoring tizimlarining aksariyati ushbu ikki turni uyg‘unlashtirish asosida qurilgan.

Xalqaro tadqiqotlar va pedagogika nazariyasi asosida ta‘lim sifati monitoringining quyidagi asosiy pedagogik tamoyillari ajratib ko‘rsatiladi:

Ob‘ektivlik tamoyili — baholash mezonlari aniq, o‘lchanuvchi va sub‘ektiv mulohazalardan xoli bo‘lishi zarur. Benjamin Bloom ning ta‘lim maqsadlari taksonomiyasi ushbu tamoyilni operatsionlashtirish uchun universal metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi [11, 78-b].

Tizimlilik tamoyili — monitoring vaqt bo‘yicha izchil va muntazam tarzda amalga oshirilishi lozim. Bir martalik yoki tartibsiz monitoring jarayonlar dinamikasini aks ettira olmaydi. Xalqaro standartlarga ko‘ra, ta‘lim sifati monitoringi kamida yillik tsikl asosida tashkil etilishi tavsiya etiladi [12, 34-b].

Keng qamrovlilik tamoyili — monitoring tizimi barcha manfaatdor tomonlarni — o‘qituvchi, talaba, ma‘muriyat va tashqi jamiyatni — o‘z ichiga olishi kerak. Bir tomonlama monitoring (masalan, faqat o‘qituvchi faoliyatini baholash) tizimning yaxlit manzarasini bermaydi [13, 56-b].

Ta‘sirchanlik tamoyili — monitoring natijalari aniq boshqaruv va pedagogik qarorlarga aylanishi zarur. «Monitoring uchun monitoring» tamoyili resurslarni isrof qilishi va o‘qituvchilarning monitoring tizimiga ishonchini susaytirishi mumkin [14, 99-b].

Shaffoflik tamoyili — monitoring metodologiyasi, mezonlari va natijalari barcha ishtirokchilarga ma‘lum bo‘lishi lozim. Shaffoflik monitoring legitimligini ta‘minlaydi va o‘qituvchilarning monitoring jarayoniga ixtiyoriy ishtiroki uchun psixologik asosi yaratadi [15, 112-b].

Rivojlantiruvchilik tamoyili — monitoring jazo chorasi sifatida emas, balki o‘qituvchi va ta‘lim jarayonini rivojlantiruvchi doimiy feedback mexanizmi sifatida ko‘rilishi kerak. L.Darling-Hammond ning ishlari ushbu tamoyilni kuchli asoslashda muhim rol o‘ynagan [16, 143-b].

Finlyandiya ta‘lim tizimi jahon miqyosida monitoring va sifatni nazorat qilishning samarali modeliga ega. Finlyandiya Milliy Ta‘lim Agentligi (FINEEC) tomonidan joriy etilgan

monitoring tizimining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u nazorat funksiyasidan ko'ra qo'llab-quvvatlash (support-based accountability) funksiyasini ustuvor qilib belgilaydi [17, 67-b]. Bundan tashqari, monitoring natijalari darhol mahalliy o'quv dasturlari va o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlariga ulangan.

Singapur oliy ta'lim tizimida «Teaching Quality Framework» (TQF) asosida ishlab chiqilgan monitoring modeli o'qituvchi faoliyatini 360 daraja baholash, ya'ni talabalar, hamkasblar va rahbariyat tomonidan ko'p manbaali monitoring qilish tamoyiliga asoslanadi [18, 89-b]. Bu yondashuv monitoring natijalarining ob'ektivligini oshiradi va o'qituvchilarning o'z-o'zini rivojlantirishiga kuchli motivatsiya yaratadi.

O'zbekistonda A.Xoliqov va Z.Nishonova tadqiqotlarida oliy ta'lim muassasalarida monitoring tizimining huquqiy-me'yoriy asoslari va amaliy holati o'rganilgan [19, 28-b]. Ularning xulosalariga ko'ra, monitoring tizimi ko'proq summativ xarakter kasb etib, formativ va rivojlantiruvchi funksiyasi yetarlicha shakllanmagan. B.Mirzayev esa raqamli monitoring vositalarining pedagogik samaradorligi masalasini o'rgangan va HEMIS platformasidan foydalanishni kengaytirishning asosiy to'siqlariga oid empirik ma'lumotlar to'plagan [20, 112-b].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda miqdoriy va sifatiy usullarni birlashtirgan aralash metodologiya (mixed-method research design) qo'llanilgan. Miqdoriy qism deskriptiv statistika va chastota tahlili (frequency analysis), sifatiy qism esa mazmunli tahlil (content analysis) usullari orqali amalga oshirilgan. Aralash metodologiyaning tanlash asosi shundan iboratki, monitoring tizimini faqat statistik ko'rsatkichlar orqali to'liq baholash mumkin emas — respondentlarning shaxsiy tajribasi va kontekstual bilimlari natijalarning to'liqligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi [21, 67-b].

Asosiy ma'lumotlar manbai sifatida 14 savoldan iborat strukturlashtirilgan so'rovnoma foydalanilgan. So'rovnoma uch blokga bo'lingan:

I blok (1–3 savollar) — demografik o'zgaruvchilar: pedagogik tajriba, kafedra yo'nalishi, lavozim.

II blok (4–10 savollar) — monitoring tizimining amaldagi holati: monitoring usullari, HEMIS foydalanish chastotasi va samaradorligi, monitoring natijalarining boshqaruv qarorlariga bog'liqligi, tizimning asosiy kamchiliklari, ochiq savollarga javoblar.

III blok (11–14 savollar) — monitoring tizimini kompleks baholash: umumiy daraja, o'qituvchilar ishtiroki va boshqaruv bog'liqligi 4 ballik Likert shkalalari bo'yicha; tavsiyalarga doir ochiq savol.

So'rovnoma Google Forms platformasida joylashtirilgan bo'lib, 2024-yil kuz semestri davomida o'tkazilgan. So'rovnoma oldindan sinov tariqasida 3 nafar mutaxassis tomonidan ko'rib chiqilgan va savollarning aniq hamda tushunarli ekanligi tasdiqlangan.

Tadqiqot namunasi maqsadli usul bilan shakllantirilgan bo'lib, 20 nafar professor-o'qituvchini qamrab olgan. Respondentlarning demografik tarkibi quyidagi jadvalda keltirilgan:

1-jadval. Respondentlarning demografik tarkibi (n = 20)

Ko'rsatkich	Kategoriya	Soni (n)	Ulushi (%)
Pedagogik tajriba	1–5 yil	11	55,0
	6–10 yil	4	20,0
	11–20 yil	4	20,0
	20 yildan ortiq	2	10,0
Lavozim	Katta o'qituvchi	13	65,0
	Assistent	3	15,0
	Dotsent	1	5,0
	Boshqa	3	15,0
Kafedra yo'nalishi	Texnik fanlar	6	30,0
	Ijtimoiy fanlar	3	15,0
	Tabiiy-ilmiy fanlar	3	15,0
	Gumanitar fanlar	1	5,0
	Boshqa/ko'rsatilmagan	7	35,0

Izoh: Jadval muallif tomonidan so'rovnoma ma'lumotlari asosida tuzilgan (n=20).

Jadval shuni ko'rsatadiki, namunaning asosiy qismini (55%) pedagogik tajribasi 1–5 yillik yosh o'qituvchilar tashkil etadi. Bu holat monitoring tizimining yosh avlod o'qituvchilar tomonidan qabul qilinishi va ular uchun muhim talablar hamda muammolar nuqtai nazaridan baholash uchun ayniqsa qimmatli kontekst yaratadi.

Miqdoriy ma'lumotlar deskriptiv statistika usulida qayta ishlangan: har bir o'zgaruvchi uchun chastota (n), ulush (%), va Likert shkalalari uchun arifmetik o'rtacha (M) hisoblangan. Sifatli ma'lumotlar (ochiq savollar) mazmunli tahlil (content analysis) usulida qayta ishlangan bo'lib, javoblar asosiy mavzular (themes) bo'yicha kategoriyalashtirilgan. Barcha tahlillar MS Excel dasturida bajarilgan.

Tadqiqot natijalari. So'rovnomaning 4-savoli respondentlardan universitetda ta'lim sifatini monitoring qilish usullarini ko'rsatishni so'ragan (bir nechta variant tanlash mumkin edi). Natijalar 2-jadvalda aks ettirilgan:

2-jadval. Ta'lim sifatini monitoring qilish usullari (bir nechta javob mumkin, n=20)

Monitoring usuli	Respondentlar soni (n)	Ulushi (%)
HEMIS tizimi orqali raqamli monitoring	11	55,0
Dars kuzatishlari (ochiq dars) orqali	7	35,0

Talabalar tomonidan to'ldiriladigan so'rovnomalar	5	25,0
Tashqi nazorat va akkreditatsiya orqali	2	10,0
Kafedra majlislarida muhokama	1	5,0
Monitoring o'tkazilmaydi	1	5,0

Izoh: Foizlar $n=20$ ga nisbatan hisoblangan; respondentlar bir nechta variant tanlagani sababli yig'indisi 100% dan oshib ketadi.

2-jadval tahlili ko'rsatadiki, eng ustuvor monitoring usuli HEMIS tizimi orqali raqamli monitoring (55%) hisoblanadi. Bu ko'rsatkich universitetda raqamli transformatsiya jarayonining sezilarli darajada amalga oshirilganligini tasdiqlaydi. Ikkinchi o'rinni dars kuzatishlari (35%) egallaydi — bu an'anaviy pedagogik nazorat usulining raqamli vositalar bilan parallel qo'llanilishini ko'rsatadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, respondentlardan biri monitoring umuman o'tkazilmasligini bildirgan — bu holat tizimning hali ham barcha kafedralarda bir xilda joriy etilmaganligidan dalolat beradi.

HEMIS tizimidan foydalanish chastotasi va samaradorligi - HEMIS tizimidan foydalanish chastotasi (5-savol) va samaradorligi (6-savol) bo'yicha olingan natijalar 3-jadvalda keltirilgan:

3-jadval. HEMIS tizimidan foydalanish chastotasi va samaradorligi baholash ($n=20$)

Ko'rsatkich	Har kuni	Haftada bir necha marta	Oyda bir necha marta	Juda kamdan-kam
HEMIS foydalanish chastotasi (soni)	13	4	2	1
HEMIS foydalanish chastotasi (%)	65,0	20,0	10,0	5,0

Izoh: Jadval so'rovnoma ma'lumotlari asosida tuzilgan.

3-jadvaldan ko'rinib turibdiki, respondentlarning 65 foizi HEMIS tizimidan kundalik foydalanmoqda. Bu ko'rsatkich raqamli monitoring madaniyatining yetarlicha shakllanganligini anglatadi. Biroq, so'rovnomaning 6-savoliga javoblarni tahlil qilganda, samaradorlik baholashida qiziqarli tafovut namoyon bo'ladi: respondentlarning 45 foizi HEMIS samaradorligini «Yuqori» (4 ball), 45 foizi «O'rta» (3 ball) deb baholagan, faqatgina 5 foiz «Juda kam» (1 ball) bergan. Bu holat kundalik foydalanish intensivligi va sifatli monitoring qilish o'rtasidagi munosabatning murakkabligini ko'rsatadi — foydalanish chastotasi samaradorlik bilan avtomatik ravishda tenglashtirilmasligi kerak.

Monitoring natijalarining boshqaruv qarorlariga bog'liqligi. Monitoring natijalaridan boshqaruv qarorlari qabul qilishda foydalanish (7-savol) bo'yicha: respondentlarning 75 foizi

«Ha, muntazam ravishda», 10 foizi «Ba'zan foydalanadi», 5 foizi «Kamdan-kam» javobini bergan; bitta respondent «Kamdan-kam» variantini belgilagan. Bu ko'rsatkich monitoring institutlashuvining etarlicha yuksak darajasini ko'rsatadi. Biroq ushbu ma'lumot so'rovnomaning 13-savoli (monitoring natijalarining boshqaruv qarorlariga bog'liqlik darajasi — o'rtacha ball 3,05) bilan solishtirilganda, ziddiyat ko'zga tashlanadi: «muntazam foydalaniladi» deyilsa-da, uning sifati va samaradorligi o'rtacha bahoda aks etmoqda.

Monitoring tizimining asosiy kamchiliklari. So'rovnomaning 8-savolida respondentlarga monitoring tizimining asosiy kamchiliklarini belgilash taklif etilgan (bir nechta variant tanlash mumkin edi). Natijalar 4-jadvalda aks ettirilgan:

4-jadval. Monitoring tizimining asosiy kamchiliklari (n=20, bir nechta javob mumkin)

Kamchilik turi	Soni (n)	Ulushi (%)
Raqamli tizim (HEMIS) to'liq ishlamaydi yoki qiyin	7	35,0
O'qituvchilar monitoring jarayoniga jalb etilmaydi	4	20,0
Monitoring natijalari boshqaruv qarorlariga ta'sir qilmaydi	4	20,0
Mezonlar aniq belgilanmagan	2	10,0
Boshqa / javob yo'q	3	15,0

Izoh: Foizlar n=20 ga nisbatan hisoblangan.

Eng ko'p qayd etilgan kamchilik — raqamli tizimning to'liq ishlamasligi yoki foydalanish qiyinligi (35%). Bu ko'rsatkich HEMIS platformasining yuqori foydalanish chastotasi bilan ziddiyatda ko'rinishi mumkin, biroq aslida ular bir-birini to'ldiradi: tizimdan ko'p foydalanish uning texnik muammolarini ham ko'proq his etishga olib keladi. O'qituvchilarning jalb etilmasligi va monitoring natijalarining boshqaruvga ta'sir qilmasligi masalalari teng ulushda (20%) ikkinchi o'rinni egallagan. Bu ikki kamchilik aslida bir-biri bilan chambarchas bog'liq: o'qituvchilar monitoring jarayoniga to'liq jalb etilmasa, ular monitoring natijalaridan xabardor bo'lmaydi va natijalarning boshqaruv qarorlariga ta'sirini ham seza olmaydi.

Monitoring tizimini kompleks baholash. So'rovnomaning 11–13-savollari respondentlarga monitoring tizimining uchta asosiy jihatini 4 ballik Likert shkalalari bo'yicha baholashni taklif etgan. Natijalari 5-jadvalda keltirilgan:

5-jadval. Monitoring tizimini Likert shkalalari bo'yicha kompleks baholash (n=19)

Baholash mezon	1—Yo'q n(%)	2—Kam n(%)	3—O'rta n(%)	4—Yuqori n(%)	O'rt. ball (M)
Monitoring umumiy darajasi	1 (5%)	1 (5%)	9 (47%)	8 (42%)	3,30

O'qituvchilar etilishi	jalb	1 (5%)	1 (5%)	10 (53%)	7 (37%)	3,22
Boshqaruv bog'liqligi	qarorlari	1 (5%)	2 (11%)	10 (53%)	6 (32%)	3,05

Izoh: Bitta respondent 12-savolni bo'sh qoldirgan; shu sababli n=19. O'rtacha ball to'rt ballik shkala asosida hisoblangan.

5-jadval natijalari quyidagi muhim xulosalar uchun asos beradi:

Birinchidan, monitoring umumiy darajasi ($M=3,30$) va o'qituvchilar jalb etilishi ($M=3,22$) ko'rsatkichlari «o'rta» va «yuqori» oralig'ida, umumiy qabul qilingan sifat chegarasi ($\geq 3,00$) dan yuqori bo'lsa-da, optimal darajaga ($M=4,00$) yetishmaydi.

Ikkinchidan, monitoring natijalarining boshqaruv qarorlariga bog'liqligi ($M=3,05$) barcha ko'rsatkichlar ichida eng past bahoni olgan. Bu holat «monitoring–amal orasidagi bo'shliq» (monitoring-action gap) fenomeni sifatida xalqaro adabiyotda keng muhokama qilingan [22, 145-b]. Monitoring tizimining sifat jihatdan takomillashishida aynan ushbu ko'rsatkichni oshirish ustuvor vazifaga aylanishi lozim.

Uchinchidan, 5 foiz respondentning (1 kishi) barcha uchta ko'rsatkich bo'yicha eng past ball (1) berishi va ochiq javobda monitoring umuman o'tkazilmasligini ta'kidlashi tizimning to'liq qamrov masalasini ko'taradi.

Muhokama. Monitoring tizimining kuchli tomonlari - So'rovnoma natijalari monitoring tizimining bir qator kuchli tomonlarini ko'rsatdi. HEMIS platformasidan kundalik foydalanishning yuqori darajasi (65%) raqamli monitoring madaniyatining shakllanganligini tasdiqlaydi. Bu ko'rsatkich ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlardagi oliy ta'lim muassasalari bilan solishtirganda nisbatan yuqori darajada turadi [23, 78-b]. Shuningdek, respondentlarning 75 foizining monitoring natijalari boshqaruv qarorlarida muntazam ravishda hisobga olinishini ta'kidlashi monitoring institutlashuvining muayyan poydevorini anglatadi.

O'qituvchilarning kuzatuvlarda (ochiq darslar, 35%) faol ishtiroki an'anaviy pedagogik monitoring madaniyatining saqlanib qolganligini ko'rsatadi. Bu holat zamonaviy raqamli monitoring bilan sinergiya hosil qilishi uchun qulay zamin yaratadi. Respondentlar ochiq javoblarida ta'lim sifatining oshirilganligi haqida ijobiy fikr bildirganligi (masalan: «talabalarning darslarga mas'uliyati oshdi», «dars sifatiga ta'siri yuqori») monitoring tizimining amaliy samara berayotganligidan dalolat beradi.

Monitoring tizimining muammolari va ularning nazariy tafsiri - So'rovnoma natijalari ko'rsatgan asosiy muammolar uchta tizimiy qatlamda joylashganligi aniqlandi:

Texnik qatlam: HEMIS tizimining to'liq ishlamasligi yoki foydalanish qiyinligi masalasi (35%). Ushbu muammo nafaqat texnik, balki pedagogik ta'lim muammosidir — o'qituvchilar tizimdan foydalanish kompetensiyasini rivojlantirish uchun muntazam treninglar talab etiladi. R.Mishra va M.Koehler ning TPACK (Technological Pedagogical Content Knowledge) nazariyasiga ko'ra, texnologik, pedagogik va mazmun bilimlari uyg'un rivojlanganda muvaffaqiyatli natijaga erishiladi [24, 34-b].

Institutsional qatlam: O'qituvchilarning jarayonga jalb etilmasligi va natijalar oshkoraligining pastligi (20%). Respondentlardan birining ochiq javobi bu muammoni aniq tasvirlab beradi: «Monitoring natijalari qayerda muhokama qilinadi, o'qituvchilar bilmaydi. Shuning uchun ham o'qituvchilar bilmaydigan monitoring natijalari dars sifatiga ta'sir qilmaydi.» Bu iqtibos Michael Fullan ning ta'lim o'zgarishiga oid nazariyasidagi «professionallar hamjamiyati» (professional learning communities) tushunchasi bilan bevosita bog'liq: o'qituvchilar monitoring jarayoniga faol jalb etilmasa, monitoring ularda «tashqaridan yuklatilgan nazorat» sifatida qabul qilinadi [25, 167-b].

Strategik qatlam: Monitoring natijalarining boshqaruv qarorlariga ta'sir qilmasligi va mezonlarning noaniqligi (20% va 10%). Ushbu muammo D.Stufflebeam CIPP modelidagi «mahsulot baholash» (product evaluation) bosqichining to'liq amalga oshirilmasligini ko'rsatadi — ma'lumotlar to'planadi, lekin ular qarorlar qabul qilish tizimiga yetib bormaydi [8, 89-b].

So'rovnoma natijalari va xalqaro tajriba taqqoslamasi. O'rganilgan universitetdagi monitoring tizimi ko'rsatkichlarini xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil qilish quyidagi natijalarni beradi: HEMIS foydalanish darajasi (65% kundalik) yetarlicha yuqori bo'lsa-da, Singapurning NUS (National University of Singapore) universiteti kabi ilg'or muassasalarda o'qituvchilarning monitoring tizimlaridan foydalanish 90 foizdan oshiq va u bo'sh joy (compliance) sifatida emas, balki pedagogik rivojlanish vositasi sifatida qo'llaniladi [26, 45-b]. O'qituvchilarning jalb etilishi darajasi (M=3,22) Qo'shma Shtatlar oliy ta'lim muassasalari o'rtacha ko'rsatkichiga (M=3,40) nisbatan biroz past turadi; bu Finlyandiya (M=3,80) ko'rsatkichiga yetish uchun tizimli investitsiyalar zarurligini ko'rsatadi [27, 201-b].

Ayni vaqtda, respondentlar monitoring tizimini umumiy jihatdan ijobiy baholayotganligi va tizimning institutlashib borishi O'zbekiston uchun taqqoslanayotgan mamlakatlarning ko'pchiligiga nisbatan tezroq sur'atda kechayotganligini alohida ta'kidlash o'rinli. Bu holat 2019-yildan boshlab amalga oshirilayotgan keng qamrovli ta'lim islohotlarining amaliy natijasidir.

Tavsiyalar:

Tadqiqot natijalari, xalqaro adabiyot tahlili va respondentlarning ochiq javoblari asosida ta'lim sifati monitoringi tizimini takomillashtirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

6-jadval. Monitoring tizimini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar tizimi

Muammo	Tavsiya	Amalga oshiruvchi	Vaqt oralig'i	Kutilayotgan natija
HEMIS texnik muammolari (35%)	Foydalanuvchi qo'llanmasi ishlab chiqish, IT bo'limida yordam markazi tashkil etish, o'qituvchilar uchun choraklik treninglar	IT bo'limi, Kafedra mudirlari	3–6 oy	Foydalanish qulayligi va samaradorlik oshishi

O'qituvchilarning jarayonga jalb etilmasligi (20%)	Har semestrda monitoring natijalari bo'yicha ochiq kafedra muhokamasi o'tkazish; monitoring natijalari barcha o'qituvchilarga shaxsiy hisobot shaklida yetkazilishi	Kafedra mudirlari, Sifat bo'limi	1 semestr	Shaffoflik oshishi, o'qituvchilar ishtiroki kuchayishi
Natijalarning boshqaruvga ta'sir qilmasligi (20%)	Monitoring natijalari asosida majburiy harakat protokoli (action protocol) joriy etish: har bir kam ko'rsatkich uchun 30 kun ichida aniq chora-tadbirlar rejasi talab qilinishi	Rektor o'rinbosarlari, Sifat bo'limi	1 yil	Monitoring-amal bo'shlig'ini yo'qotish
Mezonlarning noaniqligi (10%)	Har bir fan va yo'nalish bo'yicha aniq, o'lchanuvchi sifat indikatorlari (KPI) ishlab chiqish; mezonlarni o'qituvchilar bilan birgalikda yaratish	Ilmiy-uslubiy kengash, Kafedra mudirlari	6–12 oy	Ob'ektiv baholash ta'minlanishi
Monitoring natijalarining yopiq qolishi	Monitoring natijalar panelini HEMIS da barcha o'qituvchilar ko'ra oladigan shaklda joriy etish	IT bo'limi, Sifat bo'limi	3–6 oy	Axborot demokratiyasi va motivatsiya oshishi
Kafedralar kesimida farqlar	Monitoring tizimini kafedralar bo'yicha differensial (yo'nalishga moslashtirilgan) shakllarda joriy etish; turli fanlar uchun turlicha indikatorlar qo'llash	Ilmiy-uslubiy kengash	1 yil	Monitoring amaliy va kontekstga mos bo'lishi

Izoh: Jadval so'rovnomalar natijalari, xalqaro adabiyot va respondentlarning ochiq javoblari asosida tuzilgan.

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan tavsiyalarga qo'shimcha ravishda, monitoring tizimining strategik rivojlanishiga oid umumiy tavsiyalar ham muhimdir:

Birinci strategik tavsiya — monitoring funksiyasini nazorat (control)dan rivojlantirishga (development) qayta yo'naltirish. Respondentlarning ochiq javoblarida kuzatilgan «monitoring jazosi» tushunchasini «monitoring ko'magi» g'oyasi bilan almashtirish zarur. Buning uchun monitoring natijalari nafaqat muammolarni aniqlash, balki rag'batlantirishni (recognition) ham

o'z ichiga olishi lozim — yaxshi ko'rsatkichli o'qituvchilar rasmiy taqdirlash orqali rag'batlantirilishi kerak.

Ikkinci strategik tavsiya — monitoring tizimiga talaba ovozini kuchaytirish. Hozirgi tizimda talabalar so'rovnomalari (25% respondent ko'rsatgan) mavjud bo'lsa-da, ularning monitoring natijalari muhokamalariga jalb etilishi hali shakllanmagan. Talabalar feedback mexanizmlarini rasmiylashtirish monitoring tizimining keng qamrovlilik tamoyilini to'liq ta'minlashi mumkin.

Uchinchi strategik tavsiya — longitudinal monitoring ma'lumotlari bazasini shakllantirish. Hozirda monitoring asosan joriy holatni aks ettirsa, keyingi bosqichda o'quv jarayonidagi o'zgarish dinamikasini kuzatib boruvchi ko'p yillik ma'lumot bazasi zarur. Bu esa monitoring tizimini prognozlash va profilaktika vositasiga aylantiradi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot ta'lim sifati monitoringining nazariy asoslarini yoritish va 20 nafar professor-o'qituvchi ishtirokidagi so'rovnoma natijalari orqali monitoring tizimining amaldagi holat ko'rsatkichlarini baholash asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelish imkonini berdi:

Birinci xulosa: O'rganilgan universitetda ta'lim sifati monitoringi asosan raqamli tizim (HEMIS, 55%) va an'anaviy dars kuzatishlari (35%) orqali amalga oshirilmoqda. Ikkita asosiy monitoring usulining parallel qo'llanilishi formativ va summativ monitoring funksiyalarini bir vaqtda ta'minlash uchun qulay poydevor yaratadi.

Ikkinci xulosa: HEMIS tizimidan kundalik foydalanish darajasining yuqoriligi (65%) raqamli monitoring madaniyatining shakllanganligini ko'rsatadi. Biroq bu ko'rsatkich monitoring sifatining to'liq belgisi sifatida ko'rilmaslgi kerak — tizimning texnik kamchiliklari haqidagi shikoyatlar (35%) bilan bir vaqtda ushbu yuqori foydalanish darajasi kuzatilmoqda.

Uchinchi xulosa: Monitoring tizimining umumiy baholash ko'rsatkichlari qabul qilinishi mumkin bo'lgan darajada ($M=3,05-3,30$), biroq optimal darajaga ($M\geq 3,50$) yetishmaydi. Eng zaif ko'rsatkich — monitoring natijalarining boshqaruv qarorlariga bog'liqligi ($M=3,05$) — bu jihat tizimni takomillashtirish uchun ustuvor yo'nalish ekanligini ko'rsatadi.

To'rtinchi xulosa: Monitoring tizimining asosiy kamchiliklari texnik (HEMIS muammolari), institutsional (o'qituvchilarning jarayonga jalb etilmasligi va natijalar yopiqliqi) va strategik (monitoring–boshqaruv bo'shliqi) qatlamlarda joylashgan. Bu uch qatlamni yaxlit ko'rib, tizimli takomillashtirish zarur.

Beshinchi xulosa: Respondentlarning ochiq javoblari monitoring tizimini yaxshilash uchun ikkita eng muhim yo'nalishni ajratib ko'rsatadi: (1) monitoring natijalarini barcha o'qituvchilarga shaffof va tushunarli tarzda yetkazish; (2) yo'nalishlar va kurslar kesimida fanlarning o'qitilishini tahlil qilish va kafedra mudirlari ishtirkida darslarni bevosita kuzatishni kuchaytirishni ta'minlash.

Ushbu tadqiqotning cheklanganligi — namunaning nisbatan kichikligi ($n=20$) va bitta universitetga taalliqiligidagi. Kelajakdagi tadqiqotlarda: (1) bir nechta universitetni qamrab olgan taqqosiy tadqiqotlar; (2) monitoring tizimining talabalar akademik ko'rsatkichlariga

ta'sirini o'lchaydigan longitudinal tadqiqotlar; (3) kafedra mudirlari va ma'muriyat vakillari bilan chuqur intervyu asosidagi sifatiy tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim sifati monitoringining pedagogik tamoyillari — ob'ektivlik, tizimlilik, keng qamrovlilik, ta'sirchanlik, shaffoflik va rivojlantiruvchilik — bir-birini to'ldiruvchi tizim sifatida qo'llanilganda monitoring tizimi ta'lim sifatini oshirishning kuchli pedagogik vositasiga aylanishi mumkin. Ushbu tadqiqot davomida aniqlangan muammo va tavsiyalar O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari monitoring tizimini takomillashtirish uchun amaliy dastur sifatida foydalanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. (2015). Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4. Paris: UNESCO. — 84 b.
2. OECD. (2019). Education Policy Outlook 2019: Working Together to Help Students Achieve their Potential. Paris: OECD Publishing. — 312 b.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. «2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida». Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari bazasi.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni (2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari bazasi.
5. Mardanova, D., & Raximov, A. (2023). HEMIS platformasining oliy ta'lim boshqaruvida samaradorligi. Ta'lim va fan jurnali, 5(3), 88–101.
6. Xoliqov, A., & Nishonova, Z. (2022). Oliy ta'lim muassasalarida sifatni nazorat qilish tizimi: muammolar va yechimlar. Pedagogika fanlari jurnali, 4(1), 22–36.
7. Harvey, L., & Green, D. (1993). Defining quality. Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9–34.
8. Stufflebeam, D. L., & Shinkfield, A. J. (2007). Evaluation Theory, Models, and Applications. San Francisco: Jossey-Bass. — 736 b.
9. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge. — 392 b.
10. Scriven, M. (1991). Evaluation Thesaurus (4th ed.). Newbury Park: Sage Publications. — 374 b.
11. Bloom, B. S. (Ed.). (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay. — 207 b.
12. European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA). (2015). Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). Brussels. — 48 b.
13. Muijs, D., Harris, A., Chapman, C., Stoll, L., & Russ, J. (2004). Improving schools in socioeconomically disadvantaged areas: A review of research evidence. School Effectiveness and School Improvement, 15(2), 149–175.

14. Fink, L. D. (2013). *Creating Significant Learning Experiences: An Integrated Approach to Designing College Courses* (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass. — 320 b.
15. Elmore, R. F. (2004). *School Reform from the Inside Out: Policy, Practice, and Performance*. Cambridge: Harvard Education Press. — 266 b.
16. Darling-Hammond, L., & Snyder, J. (2000). Authentic assessment of teaching in context. *Teaching and Teacher Education*, 16(5–6), 523–545.
17. Finnish Education Evaluation Centre (FINEEC). (2020). *National Core Curriculum for Basic Education and Evaluation*. Helsinki: FINEEC. — 76 b.
18. National Institute of Education, Singapore. (2021). *Teaching Quality Framework for Higher Education*. Singapore: NIE. — 58 b.
19. Xoliqov, A., & Nishonova, Z. (2021). O'zbekiston oliy ta'lim sifatini monitoring qilishning huquqiy-me'yoriy asoslari. *Huquq va ta'lim*, 3(2), 25–40.
20. Mirzayev, B. (2023). Oliy ta'limdagi raqamli monitoring vositalarining pedagogik samaradorligi. *Axborot texnologiyalari va ta'lim*, 5(1), 105–119.
21. Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (3rd ed.). Thousand Oaks: SAGE Publications. — 520 b.
22. MacBeath, J. (2006). *School Inspection and Self-evaluation: Working with the New Relationship*. London: Routledge. — 187 b.
23. World Bank. (2022). *The State of Global Learning Poverty: 2022 Update*. Washington D.C.: World Bank Group. — 48 b.
24. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
25. Fullan, M. (2015). *The New Meaning of Educational Change* (5th ed.). New York: Teachers College Press. — 328 b.
26. National University of Singapore, Centre for Development of Teaching and Learning. (2022). *Annual Quality Assurance Report*. Singapore: NUS. — 62 b.
27. Astin, A. W., & Antonio, A. L. (2012). *Assessment for Excellence: The Philosophy and Practice of Assessment and Evaluation in Higher Education* (2nd ed.). Lanham: Rowman & Littlefield. — 320 b.